

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 6

V A R A Ž D I N 1 9 8 1

Uredništvo:

Libuše Kašpar, Miroslav Klemm, Marina Šimek, Ivanka Štager, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 800-obljetnice grada Varaždina i 40-godišnjice ustanka naroda i
narodnosti SFR Jugoslavije**

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Silvija Šamarija (njemački)

Ivy Kugli-Lentić, Marina Šimek, Ladislav Šaban

Dubravka Reicher-Milosavljević (engleski)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Pokroviteljstvo NIŠRO Varaždin

Tisak:

NIŠRO Varaždin

GRADITELJI ORGULJA U VARAŽDINU SREDINOM 19. STOLJEĆA

U jednom svom ranijem radu o starijim varaždinskim graditeljima orgulja¹ obradio sam četvoricu majstora: Matiju Taschnera, Mihaela Milleya, Matiju Jere- mitza i Gottharda Steininger. Tijekom 19. stoljeća radilo je u Varaždinu još pet majstora, od kojih ću sada prikazati život i rad Ignaca i Josipa Pettera te Dra- gutina Geisslera, dok će dvojica posljednjih, Josip Papa stariji i mlađi, ostati za drugu priliku. S potonjima definitivno će u Varaždinu utrnuti jedna plemenita grana zanatstva koja se pod naletom novog vremena nije mogla održati.

S ekonomskog gledišta čini se da grad Varaždin sa svojom širom regijom nije bio najpogodnije tlo na kojemu bi se gradnja orgulja bila mogla trajnije i uspješnije razvijati. U velikoj su ga mjeri ugrožavali susjedni često jači centri u Sloveniji i Austriji, a uz Dravu nizvodno mađarski, naročito Pečuh. U drugoj po- lovici 19. stoljeća postupnom izgradnjom željezničkih pruga Zagreb postaje sve nadmoćniji privredni centar, pa tako i u orguljarstvu. Zagrebačka radionica Mije Heferera (od 1870.) uspješno se afirmira po čitavoj Hrvatskoj i preuzima brojne narudžbe, pa tako i iz neposredne okolice Varaždina. Ta tvrtka u našu domovinu stalno unosi sve ono najnovije što se u orguljarskoj struci u svijetu iznalazi i tako spremna dočekuje krajem stoljeća nagao preokret u orguljarstvu, koji se javlja uvođenjem tzv. pneumatske mehanike, uporedo s kojim slijedi i snažan prodor tvorničkih orgulja stranih tvrtki na naše tržište. Dok Heferer uspješno odolijeva tom prodoru, varaždinske radionice propadaju jer nisu kadre odgovo- riti zahtjevima vremena i ostaju bez naručitelja. Godina 1891. može se zato sma- trati graničnom godinom varaždinskog orguljarstva.

Uza sve to Varaždin se u prošlosti može podičiti solidno izučenim majstorima kojih je u 19. stoljeću bio popriličan broj. Ponajviše su to bili porijeklom tuđinci koji su se nastanili u Varaždinu, ali je među njima bilo i domaćih sinova ili bar već u Varaždinu rođenih. Promatrajući nastojanja tih majstora ne možemo se oteti utisku da nije toliko slabija kvaliteta njihovih produkata bila razlogom njihova relativno osrednjeg ili čak slabog prosperiteta, već više činjenica da nije bilo izdašnije potražnje u domaćoj sredini, što ih je bez sumnje jako sputa- valo u razvitku i stejšnjavalo u okove stalne materijalne skučenosti. Stoga nije čudo ako je kod zadnjih među njima zamjetljivo sustajanje i konačno kapitu- lacija.

1. L. Šaban, Stariji graditelji orgulja u gradu Varaždinu. GODISNJAK Muzeja grada Varaždina, V, Varaždin 1975.

IGNAC PETTER

1805 — 1866

O njegovu porijeklu nedostaju točniji podaci. Čini se da potječe iz Nehanica u Češkoj jer pouzdano znamo da je njegov sin Josip tamo bio nadležan, a to je mogao biti samo po ocu. To se saznaje iz dopisa varaždinskog gradskog poglavarstva upućenog gradskom satništvu (Bezirkshauptmannschaft) u Hradecu Kralovom (Königgrätzu), u kojem se moli izdavanje nove putnice za Josipa Pettera, sina Ignacova, koji je tamo nadležan.²

U Varaždin je Ignac došao oko 1830. godine jer njegovo ime nalazimo već 1832. upisano njegovom vlastitom rukom u pozitivu u Gušcerovcu kraj Križevaca.³ Ipak o njegovu točnom mjestu rođenja, ranijem životu i naukovanju, o njegovoj obitelji nedostaju bilo kakvi podaci. Jedino iz matičnih knjiga župe sv. Nikole u Varaždinu saznajemo da je bio oženjen Marijom Schein, s kojom je imao između 1835. i 1850. šestoro djece koja su većinom pomrla u ranim godinama. Čini se da je sin Josip uglavnom jedino dijete koje je nadživjelo roditelje i naslijedilo oca u zanatu.

Petterovo je imovno stanje bilo prilično slabo. Za svih tih godina koje je proboravio u Varaždinu nije uspio steći vlastitu kuću ili bar krpicu zemlje. Uvijek je bio stanar kod tuđih ljudi. God. 1840/41. stanovao je u Smodekovoju kući i bio je vrlo nisko oporezovan, što jasno govori o prihodima: gradskog je nameta plaćao godišnje 1 forint 25 novčića, dok je vojni porez iznosio samo 22 novčića; te godine, stoji u iskazu, nije imao ni pomoćnika.⁴ U popisu pak građana za god. 1840. u njegovu se kućanstvu spominje supruga Marija i dvoje djece: sin Ignac, rođen 1835. i novorođenče Marija.

Sedam godina kasnije (1847) stanovao je u Lovrenčićevoj kući, nije bio građanin (non civis) i imao je jednog pomoćnika.⁵ Na žalost za kasnije godine nema više sačuvanih poreznih knjiga, zbog čega dalja evidencija nije moguća.^{5a}

Valjda u nadi da će možda proširiti krug naručilaca, Petter 1840. pokušava oglasom u *Intelligenzbattu* zagrebačkog časopisa *Lune* ponuditi svoje usluge kao graditelj orgulja i ugađač klavira, ali čini se bez vidnijeg uspjeha.⁶ Tada je stanovao u Miličkoj ulici. Taj oglas kao i više računa ispostavljenih poglavarstvu kazuju da mu je popravljjanje klavira i ugađanje bio valjda najčešći prihod.

Zanimljivo je da se sve do g. 1846. Ignac Petter spominje u matičnim knjigama po zanimanju kao stolar (arcularius), valjda zato jer samostalnog orguljarškog ceha u nas nije bilo pa se orguljare svrstavalo u najsirodniji ceh po struci.

Čini se da je Petter živio u prijateljskim odnosima s varaždinskim graditeljem orgulja Gotthardom Steiningerom kojega nalazimo kako 23. listopada 1840. kumuje na krstu Ignacovoj kćeri Mariji.

2. Historijski arhiv u Varaždinu (HAV), spisi gradskog poglavarstva god. 1886. br. 6337.

3. Zapis na svirali (olovkom): »Ignaz Petter orgelbauer Warasdin verfertigt 1832.« — Na zaklopcu zračnice (olovkom): »Verfertigt die Orgel 1832 Ignaz Petter Warasdin.«

4. HAV, iskazi poreza »Conscriptio Quanti Contributionalis Cassae Domesticae et Militaris Sectionis III^{tae} Suburbanae, pro Anno Militari 1840/41 peracta — Liber 3^{ius}«, upis pod brojem 540.

5. HAV, *Conscriptio* (...) pro anno 1847, upis pod brojem 131.

5. HAV, *Conscriptio* (...) pro anno 1847, upis pod brojem 131.

5a. God. 1865. spominje se u matici umrlih sv. Nikole da je 23. kolovoza umro neki graditelj orgulja Franjo (Franciscus Orgelmeister), star 21 godinu. Je li to možda neki neznani Petterov pomoćnik? Na žalost je propuštena zabilježba prezimena i porijekla.

6. »Orgelbauer und Clavierstimmer Ignaz Peter, Orgelbauer in Warasdin Milichka Gasse, »*Intelligenzblatt* br. 58, od 18. srpnja 1840.

God. 1847. Ignac je podnio molbu gradskom poglavarstvu za dozvolu stalnog boravka na gradskom teritoriju (inkolaturu), što mu je odobreno.⁷

Valjda u smislu nekih novih propisa Petter 1863. moli poglavarstvo da bude primljen u novoformirani udruženi ceh, što mu je odobreno, jer rješenje glasi »da se u ceh naputi.«⁸ Ipak, u »Kazalu svih obrtnikah i trgovacah« Varaždina, koji se vodio od 1860. do 1884, njegova imena nema.

Umro je u Varaždinu 20. rujna 1866. od kapi, star 60 godina, a stanovao je u kući broj 233.⁹

RADOVI

1. **Guščerovac**, kapela sv. Antuna (župa Orehovec). — Ta je simpatična kapela ranije pripadala guščerovačkom vlastelinskom gradu (porušen početkom o-voga stoljeća), a podigla ju je 1822. vlasnica Eleonora Patačić,¹⁰ položivši tu u grobnicu smrte ostate svoje majke pjesnikinje Katarine Patačić (+1810).

Pozitiv, koji se u toj kapeli nalazi, nedvojbeno je djelo Ignaca Pettera iz 1832, o čemu svjedoče već spomenuti njegovi zapisi u orguljama.¹¹ Međutim čini se da je taj instrument u tu kapelu donosen kasnije, možda po Erhaticiima koji su ga između dva rata temeljito popravljali i preradili; jer u zapisniku kanonske vizite iz 1841. spominju se u kapeli orgulje (ne kao nove!) sa šest registara i s pedalom,¹² dok sadašnje Petterove orgulje nemaju pedala i imaju samo pet registra. Također podaci iz računskih knjiga kapele, koji se čuvaju u župnom arhivu matične župe u Orehovcu, govore o nabavi nekih orgulja za kapelu sv. Antuna u Guščerovcu između 1826. i 1828. godine. Za te je orgulje tada isplaćeno 410,23 forinti i još 25 forinte za bojadisanje kućišta.¹³ Posve je nemoguće da se već za četiri godine nabavljaju nove. Jamačno su te orgulje iz 1828. kasnije bile dotrajale, pa su na njihovo mjesto stavljene novo nabavljene, iako polovne orgulje.

Erhatici su gotovo posve izmijenili raniju dispoziciju. Današnja dispozicija (Lieblich gedeckt 8, Salicional 8, Gemshorn 4, Flöte 4, Principal 2) ne može biti izvorna. Posve sigurno su Erhatici registri salicional i gemshorn, a vjerojatno i flauta 4. Unošenjem novih registara preintonirani su i oni stari pa zvuk pozitiva u cjelini djeluje dosta usklađeno i ugodno, posve primjereno veličini prostora.

Klavijatura je također modernizirana, opseg povećan u najdubljoj oktavi na punu kromatiku, što izvorno sigurno nije bio. Mjehovi, smješteni još uvijek u

7. HAV, Protocolla za god. 1847. br. 1012, 1469 i 4094.

8. HAV, »Kazalo občinskog zapisnika« za god. 1863. br. 1848.

9. Maticе umrlih župe sv. Vida god. 1866, upis br. 75. — Zanimljivo je da se tom prilikom kao mjesto Ignacova rođenja navodi Pešta, što je potpuno neosnovano, jer znamo da mu je sin bio zavičajan u Nečanicama, dakle po ocu, iako je već bio rođen u Varaždinu.

10. Vizitacije arhijakonata Kalnik, sv. br. 141/XII, zapisi za godinu 1840, župa Orehovec i područna kapela u Guščerovcu (str. 44 dalje).

11. Usp. bilj. 3 ovdje. — Dokumentacija u organološkom arhivu republičkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (RZZSK), zapisnik br. 171 od 19. 9. 1974. kao i fotodokumentacija.

12. VIZ arh. Kalnik, br. 141/XII, župa Orehovec, navedeno mjesto: (Guščerovec) »Organum habet bonum ad 6 claves cum pedibus.«

13. Zapisi u računskoj knjizi kapele sv. Antuna u Guščerovcu u arhivu župe u Orehovcu:

God. 1826/7:

23. Mense Junio, in computum novi organi 250 fl.

30. Mense Octobri, utro in computum organi fl. 110, 23.

God. 1827/8:

Mense Augusto, in computum organi 50 fl.

Pictori pro incoloratione organi 25 fl.

bazi orgulja, ne tlače se više remenjem nego se gaze polugom. Sviraonik je ostao smješten u zaleđu kućišta, dok je orguljašu omogućeno praćenje zbivanja kod oltara pomoću okruglog otvora u stijeni pozitiva. Registri se uključuju pomicanjem drvenih ručica u stranu.

2. **Hlebine**, župna crkva. — Prema župskoj spomenici orgulje su postavljene 1838; prema pronađenom zapisu u orguljama g. 1837.¹⁴ God. 1882. popravljao ih je Mato Švarcmajer (1820—1891) iz Koprivnice koji je na sviraonik stavio i svoju cedulju pod staklom kao da je on autor tih orgulja.¹⁵ God 1919. popravljala ih je tvrtka Erhatic iz Križevaca, o čemu također postoji zapis na zaklopcu zračnice.¹⁶

Za pregleda orgulja 1972.¹⁷ orgulje su bile u dosta slabom stanju, neodržavane i dosta zapuštene te se na njima nije moglo svirati. Zadržat ćemo se stoga na općim zapažanjima.

Orgulje imaju 10 registara (7 u manualu, 3 u pedalu), čija dispozicija još posve slijedi baroknu tradiciju:

Manual: (C/E — c ³)		Pedal: (C/E — a)
Principal 4	Burdon 8	Subbass 16
Octave 2	Gedeckt 4	Octavbass 8
Quinte 1 1/3	Flöte 4	Octave 4
Mixtur 2x		

Također je barokni opseg klavijature manuala i pedala s najdubljom pokraćenom oktavom (bez kromatskih tonova). Iako pedal ima 18 tipaka, posjeduje samo 12 tonova koji se u višoj oktavi ponavljaju. Tradicionalan je i raspored tipaka po boji: donje su crne, gornje presvućene bijelom kosti.

Da su te orgulje popravljene i održavane, vjerojatno bi njihov zvuk zadovoljavao. Vizitator, koji ih je 1840. vidio i čuo, bio je njima zadovoljan.¹⁸ Zapis u orguljama spominje i Petterova pomoćnika Ivana Vomastu, čije ime više nigdje ne susrećemo.

3. **Kamenica**, župna crkva (sl. 28.) — Orgulje su nabavljene 1844. prvotno za područnu kapelu Marije Sniježne (Sv. Helene) u Žarovnici, ali su kasnije prenesene u župnu crkvu, a župne, nabavljene 1774. u Grazu, stavljene na njihovo mjesto u kapelu. Na jednoj drvenoj svirali Petterovih orgulja u župnoj crkvi zapisao se 7. ožujka 1844, kad je dovršio orgulje.¹⁹

14. Zupska spomenica (str. 145): »Godine 1838. brigom župnika, a darovima župljana postavljene su nove orgulje s deset registara od graditelja Ignaca Peter iz Varaždina za 450 for. Župljani su davali hranu i mjerice.« (Podatak zahvaljujem mr. Ivi Lentiću). — U orguljama zatečeni su ostaci izvorne cedulje s mjestimice čitkim tekstom: »... bin (ist?) gemacht worden im Jahre 1837, von Ignaz [Petter in] Varaztin. Als gehülff war gewesen Johan Vomasta...« (početak i kraj cedulje oderani).

15. Na pločici na sviraoniku: »M. Švarcmajar, Orgelbauer.«

16. Zapis: »Svršetkom godine 1919. temeljito popravio i glazbeno udesio orgulje priznati i uvaženi stručnjak Erhatic iz Križevaca. Hlebine 31. XII 1919. Josip Svajhler, župnik.« — O tom popravku v. dopis istoga u *Katoličkom listu*, Zagreb 1920. str. 72.

17. Zapisnik br. 100 od 25. 7. 1972. u RZZSK, kao i podaci navedeni u bilj. 14, 15 i 16.

18. VIZ arh. Komarnica, sv. br. 102/XIV iz god. 1840: »Organum novum adest cum 10 mutationibus, anno 1838 procuratum in bono statu.«

19. Usmena obavijest ranijeg župnika u Kamenici g. Stjepana Prizla.

Orgulje su u dosta dobrom stanju, održavane i redovito u upotrebi. Iako imaju samo 8 registara (6 u manualu, 2 u pedalu), u praznom crkvenom prostoru dobro djeluju. Dispozicija je posve barokno-klasicistička:

Manual: (C/E — c ³)		Pedal: (C/E — a)
Principal 4	Bordun 8	Subbass 16
Quint 3	Flauto 4	Diabo 4(8)
Flautin 2		
Mixtur		

Barokna je i pokraćena oktava u manualu i pedalu, iako je već boja tipaka manuala suvremena. Pedal ima samo 12 tonova s ponavljanjima. Orgulje su solidno i relativno dobro očuvane. U punoj crkvi njihova jačina manje zadovoljava, ton punih orgulja nije dovoljno nosiv i osjeća se da imaju premalo 8-stopnih registara.

4. **Drnje**, župna crkva (sl. 29.) — Orgulje su nabavljene 1851, a popravljao ih je 1879. Mato Švarcmajer.²⁰ Imaju 14 registara, dva manuala i pedal, stoga su najveće Petterovo sačuvano djelo. Ne znamo je li ikada koje veće gradio. Kućište je raspoređeno u dva, zapravo tri ormara: u lijevom su smješteni registri drugog manuala smješteni su poput pozitiva u zasebnom kućištu u ogradi kora u čijem se zaleđu nalazi sviraonik. Prostor za orguljaša ograđen je ogradom od letvica.²¹

U času pregleda orgulje su bile dosta neispravne pa se nije mogao postići cjelovitiji utisak. U božićnoj noći 1979. neugašena žigica pala je u sviraonik i u toku noći izazvala požar koji ga je čitava uništio, zajedno sa svim sviralama. Priložena slika iz 1972. neka sačuva spomen na njegov izgled.

Dispozicija orgulja:

I manual: (C/E—c ³)	II manual:	Pedal: (C/E—a)
Principal 4	Principal 4	Subbass 16
Octav 2	Octav 2	Octavbass 8
Quint 1 1/3		Octav 4
Mixtur 2x		— (?)
Bordun 8	Copula 8	
Gedeckt 4	Flauto 4	spojka

I ta je dispozicija posve klasicistička, dakle tradicionalna, iako je već polovica stoljeća minula. Ne znamo kakav je bio četvrti pedalni registar, ali jer je izvađen, pretpostavljam da je bio jezičnjak fagot. Najdublja pokraćena oktava u manualima i pedalu, zatim samo 12 tonova u pedalu s ponavljanjima — već su od ranije poznate značajke. Četvrti registar u pedalu vjerojatno je bio fagot, jer su tako običavali graditi majstori koji su u 19. stoljeću dolazili iz Češke.

20. Cedulja: Diese Orgel ist gebaut worden im Jahre 1851. durch den Orgelbauer Ignats Petter aus Varasdin. — Zapis na stijeni: Gestimt im Jahre 1879. Matto Schwarzmayr in Koporeinitz(!).«

21. Uviđaj izvršen 25. 7. 1972, zapisnik br. 96. kao i dokumentacija navedena u bilj. br. 20 u RZZSK.

O ostalom graditeljskom radu Ignaca Pettera malo što se zna, osim ako se još koje njegovo djelo naknadno pronađe u susjednoj Sloveniji. Naime, Janisch ima podatak da je Petter 1853. popravljao u »St. Wolfgangu am Kaag« (tada okružje Ormož) orgulje Josipa Salba i povećao ih za pet registara.²² Još je poznato da se pored gradnje novih mnogo bavio popravljanjem starih orgulja, od kojih za neke čak i znamo: 1846. popravljao je orgulje župne crkve u Bjelovaru,²³ a 1863. u Varaždinu orgulje gradske župne crkve i kapele sv. Vida.²⁴

Osvrt. — Usporedbom poznatih dispozicije Petterovih orgulja opaža se izvjesna jednoobraznost u koncepciji: u manualu čitava zvukovna struktura počiva na jednom jedinom 8-stopnom registru, koji usto nikada nije principal nego bordun 8, registar koji je ustvari u baroku poznati Portun, tj. otvorena drvena flauta.²⁵ Od toga Petter ne odstupa ni kod najvećih orgulja koje je gradio (Drnje). To će se bezuvjetno odražavati u cjelokupnosti zvuka (plenu), ali tako se vrlo često gradilo u baroku pa i to treba smatrati stilskom značajkom Petterova umijeća.

Principalova se skupina zasniva tek na principalu 4, na koju se u daljnjoj nadgradnji nadovezuje samo jedna (obično viša) alikvotna kvinta, superoktav i na završetku mikstura bez jakosti i oštine, zbog čega orgulje ipak nemaju baroknog sjaja.

Od kontrastirajućih registara nalazimo samo dva, dakle repertoar je upravo asketski: već spomenuta 8-stopna bordunska flauta (ujedno temeljni registar manuala) te jedna ili rijetko dvije 4-stopne flaute (tada je druga poklopljenica).

Dispozicija pozitivna dvomannualnih orgulja također je klasicistička: nema niti jedne kvinte ili miksture, sam oktavni registri.

Pedalni su registri dosta proporcionalni veličini orgulja: kod orgulja s osam registara dva otpadaju na pedal, sa deset tri, kod dvomannualnih čak četiri; jedan je možda fagot.

Petter je zastupnik zakašnjelog klasicizma, u tome srodan drugim našim graditeljima prve pol. 19. stoljeća, u čijim se djelima doduše zapaža udaljavanje od čistog baroknog stila, ali još se ne najavljuje vidnije nadolaženje romantizma. Konačno i uže menzure Petterovih principala pokazuju da je vjeran sljedbenik zasada koje je stekao u mladosti, a koje se oko 1850. općenito napuštaju. On je bez dvojbe savjestan majstor i solidan graditelj, radi pažljivo i pošteno, ali našoj sredini ne donosi nikakvih inovacija, već se uklapa u postojeće.

JOSIP PETTER

1846 — 1912

Rođen je u Varaždinu i 16. ožujka 1846. upisan u maticu krštenih župe sv. Nikole kao peto dijete Ignaca i Marije Schein, dobivši ime **Josip Ivan Ignac**. Oženio se Varaždinkom Monikom Sokol, a umro je bez djece u Varaždinu 23. siječnja 1912. U času smrti stanovao je u Aninoj ulici 8.

22. J. A. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark* III, Graz 1885, str. 1383.

23. HAV, Protocolla za g. 1846. br. 1301, 2020 i 4387.

24. HAV, Protocolla za god. 1863. br. 1258, 1259 i 1067.

25. A. Klebel, *Der Portun, ein Beitrag zur Geschichte eines typisch österreichischen Orgelregisters*. ORGANA AUSTRIACA I, Wien 1976, str. 114 i dalje.

Pretpostavljamo da je uz oca izučio zanat, pa je po njegovoj smrti samostalno vodio radionicu, no čini se ne s najboljim uspjehom. Popravke koje izvodi nerijetko naknadno prate reklamacije i pritužbe. Pljenidbe i oglasi dražbe njegove pokretne zbog raznih manjih dugova kazuju da mu poslovanje nije bilo jako uspješno.²⁶ U više navrata traži putne dozvole,²⁷ tražeći vjerojatno posla i zarade izvan varaždinskog okružja. Tako 1888. boravi u Petrinji,²⁸ dok 1894. poglavarstvo u Bjelovaru potražuje od njega 12 forinti,²⁹ pa je valjda i tamo radio. Zadnji podatak potječe iz 1898. godine kada je izradio mali mijeh za orgulje franjevacu u Varaždinu.³⁰

Svi ti s mukom prikupljeni podaci govore o jednom mukotrpnom i slabo uspješnom probijanju kroz život bez vidnijeg i trajnijeg uspjeha u struci.

Radovi

1. **Sv. Petar Ludbreški**, župa Veliki Bukovec. — Ugovor za gradnju orgulja od šest registara uz cijenu od 600 forinti sklopljen je 1. studenoga 1868.³¹ U toku rada Petter je na svoju ruku izradio orgulje s deset registara, čiju je isporuku zbog raznih razloga otegnuo sve do početka 1870, i to tek na intervenciju gradskog poglavarstva.³² Te orgulje više ne postoje kao ni neki točniji podaci o njima.

2. God. 1879. Petter je vršio popravak na orguljama Josipa Pape ml. u Knežincu (građene 1872). Kako je Papa još prethodne godine otkazao obrtnicu i nije zato više mogao raditi, posao popravka preuzeo je Josip Petter, rastavio orgulje i ostavio ih tako ležati. Tek nakon dugog odugovlačenja i na opetovane intervencije župnika, općine i gradskog poglavarstva³³ posao je konačno završen, iako ne znamo s kakvim uspjehom.

3. God. 1882. izradio je za 140 forinti novi mijeh za orgulje u nekadašnjem franjevačkom samostanu, sada župnoj crkvi u Remetincu. Ni taj popravak nije prošao bez reklamacija i natezanja i bio je doraden tek krajem 1885.³⁴

4. Područna kapela u **Novoj Vesi** u varaždinskom polju (župa Petrijanec). — To su jedine Petterove sačuvane orgulje, iako u vrlo slabom i zapuštenom stanju, tko zna otkada izvan upotrebe.³⁵ Imaju samo 4 registra bez pedala (dispozicija: Principal 8, Gedeckt 8, Traversflöte 8, Rauschquinte 2 2/3). Način se gradnje bitno razlikuje od načina kojim je gradio otac. Orgulje dosta nalikuju načinu kako grade Pape u Varaždinu ili Mijo Krainc u Mariboru, pa stoga postoji mogućnost da je Petter neko vrijeme i kod njih radio. Po dispoziciji sudeći mogle su nastati oko 1880. godine.

26. God. 1880. oglas dražbe pokućstva zbog duga Miji Soviću (Prot. 1880. br. 2369); god. 1886. zapljena klavira zbog potraživanja Đure Lazara (Prot. 1886. br. 2329); iste godine ponovo oglas dražbe zaplijenjenog klavira zbog tražbine Mirka Kriglovića (Prot. g. 1886 br. 2725); god. 1895. odluka o zapljeni zasluzbine od popravka klavira u djevojačkoj školi u Varaždinu zbog tražbine Ivana Hrupi iz Varaždinskih Toplica (Prot. g. 1895. br. 1150).

27. HAV, Prot. god. 1886. br. 6337, 7199 i 7956; zatim Prot. god. 1889/1. br. 586.

28. HAV, Prot. god. 1888/2 br. 7132.

29. HAV, Prot. god. 1894. br. 11867.

30. A Canjuga, *Orgulje grada Varaždina*, SV. CECILIJA 1920, str. 130—131.

31. HAV Spisi gradske uprave br. 3590/1869.

32. HAV, Spisi br. 3767/1869.

33. HAV, Spisi br. 5904/1879.

34. HAV, Spisi br. 6352/1885.

35. Na pločici na sviraoniku: »Josef Petter Varasdin«. — Zapisnik o pregledu br. 135 od 11. 10. 1972. u RZZSK.

Ipak, sve što je izneseno odviše je malo da bi se moglo donijeti neki određeni sud o Josipu Petteru kao graditelju.

DRAGUTIN GEISLER
1812 — ?

Dragutin Geissler (Geisler, Geizler) nedvojbeno ide u red najzanimljivijih, ali i najmanje poznatih varaždinskih graditelja orgulja o kojemu gotovo da i nema biografskih podataka. Sve, što se kao sigurno zna o njemu, jesu njegovi vlastoručni datirani zapisi pronađeni u orguljama koje je popravljao između 1859. i 1863, zatim dva arhivska podatka iz 1852. i 1863, te jedne jedine orgulje koje poznamo kao sigurno njegovo djelo. Ako se još razjasni pitanje orgulja u Oštrici, koje također možemo smatrati njegovima, onda se možda raspon njegove djelatnosti pomiče čak i do 1842. godine unazad.

U matici krštenih župe sv. Nikole u Varaždinu nalazimo da je 1. studenoga 1812. kršten Carolus Stephanus Geizler, sin Josipa i Katarine Mayer. To bi mogao biti naš Dragutin. U tom bi slučaju njegov otac Josip (rođ. oko 1752, umro 19. 1. 1827) bio postolar. Daljnja dva Josipa Geisslera iz slijedeće, Dragutinove, generacije mogli bi biti brat i bratić. Pošto je prezime Geissler u Varaždinu rijetko, predmnijevamo da se radi o pripadnicima jedne te iste obitelji.

O Geisslerovu je djelovanju poznato slijedeće: god. 1853. prihvatila je Banská vlada u Zagrebu po Geissleru predloženi ugovor za popravak orgulja župne crkve u Goričanu (Međimurje), rješenje o tome prosljedila nadbiskupiji i varaždinskoj županiji čiji je veliki župan na to odobrio isplatu iznosa od 145 forinti.³⁶ God. 1859. popravljao je pozitiv u Jakopovcu (župa Kneginec);³⁷ god. 1860. sagradio je orgulje u crkvi kapucina u Varaždinu;³⁸ god. 1862. popravljao je Otoničev pozitiv u kapeli Draškovićevog dvorca u Zelendvoru.³⁹ Napokon jedini, ujedno posljednji podatak iz gradskih protokola (spis nije sačuvan) potječe iz god. 1863, a tekst sažetka »Geisler Dragutin, da se u ceh naputi« dopušta zaključak da je i on kao ranije Ignac Petter molio neku dozvolu u vezi vršenja svoje profesije, možda dopuštanje da bude primljen u veliki ceh, što mu je bilo odobreno.⁴⁰ Međutim, u »Kazalu svih obrtnikah i trgovacah« 1860 — 1884. nije upisano njegovo ime, kao ni Petterovo.

Nakon 1863. godine Geissleru se gubi svaki trag u službenim izvorima pa pretpostavljamo da je napustio Varaždin jer mu ni u matičnim knjigama nema traga.

36. Arhiv Hrvatske, Spisi Banske vlade god. 1853. br. 858, 9496 i 13185. — Sažetak spisa br. 858: »Graditeljno ovozemno ravnateljstvo priobćuje mnenje glede popravka orgulah župne cerkve u Goričanu.« uz primjedu arhivara: izbačeno! tj. spis ne postoji. — Sažetak spisa br. 9496: (obavijest računovodstvu) »Varaždinski veliki župan podnosi odobrenje radi ugovora župljanah goričanskih sa orgularom Dragutinom GEISLEROM glede popravka orgulah u Goričanih u 145 f. sklop-ljen.« I taj je spis izlučen.

37. Zapis u pozitivu Gottharda Steiningeru u Jakopovcu: »Reparirt im Jahre 1859 den 27 und 28 Juli von Carl Geisler Orgelbauer in Warasdin.« Usp. zapisnik br. 78. od 20. 7. 1972. u RZZSK.

38. Na sviraoniku orgulja pločica s napisom: »Carl Geissler Varasdin 1860.« — Usp. zapisnik br. 80 od 23. 7. 1974. u RZZSK. — Također Canjuga, *Orgulje* . . . str. 131.

39. Zapis u orguljama: »Reparirt im Jahre 1862 von Warasdinener Orgelbauer Carl Geisler.« — Usp. zapisnik br. 130 od 11. 10. 1972. u RZZSK.

40. HAV, Prot. god. 1863. br. 1548.

RADOVI

1. **Varaždin**, kapucinska crkva (sl. 31.) — Prema pisanju o. Anselma Canjuge⁴¹ samostan je još 1859. bio bez orgulja, a tada su naručene kod Dragutina Geisslera. Bile su gotove i postavljene krajem 1860, pa je na njima po prvi puta zasvirao na božićnoj polnočki poznati orguljaš gradske župne crkve Ivan Antun Udl. Canjuga pretpostavlja da u smještaju zračnice Geissleru tada možda nije sve ponajbolje uspjelo jer orgulje 1869. popravlja Juraj Vrhovnik. No moguće je da je Vrhovnik morao obaviti samo redoviti popravak orgulja jer Geisslera nije više bilo u Varaždinu. Canjuga kaže da su orgulje otada besprijekorno služile i da su tek 1919. umjesto registra Quintflöte 2 2/3 stavili registar Gambu, pretpostavljam na Canjugin poticaj. No to je stvar ukusa.

Te orgulje zapada posebno mjesto jer su najranije poznato djelo jednog domaćeg majstora građene potpuno u duhu romantizma i uz primjenu odgovarajućih modernih menzura svirala. Njih stoga zapada naročita važnost ne samo s našeg povijesnog gledišta, nego su te orgulje i po svojoj umjetničkoj vrijednosti naš značajan spomenik muzičke kulture.

Dispozicija:

I Manual: (C — d ³)	II Manual:	Pedal: (C — d ³)	
Principal 8	Bordunal 16	Harmonika 16	Subbass 16
Octav 4	Hohlflauta 8	Harmonika 8	Principalbass 8
Quint 2 2/3	Cupola maior 8		Bordonbass 8
Superoctav 2	Copula minor 4		Quintbass 5 1/3
Mixtur 3x	Dolciana 4		Fagot 8

Iz gornje se dispozicije vidi da glavnina registara pripada snažnom prvom manualu (10 registara), 6 registara pedalu, a samo dva blijeda registra (Harmonika) drugom manualu, koji time ne dobiva nikakvu značajniju umjetničku funkciju pa se ne može smatrati pozitivom.

Zbor je principala u osnovi klasično koncipiran i slijedi progresiju 8 — 4 — — 2 2/3 — 2 — mikstura (kvinta je 1919. zamijenjena gambom, kako je spomenuto, zbog čega zbor principala ima danas samo čiste oktavne odnose). Menzure su svirala široke, rekli bismo Töpferove,⁴² što je u to vrijeme potpuna novost u varaždinskom krugu, njihov je zvuk Canjuga posebno istaknuo i pohvalio.

Skupina kontrastnih registara donosi u hrvatsko graditeljstvo također jednu novost: u manualu temeljni registar Bordunal veličine od 16 stopa (Heferer ga gradi tek 1880. kod orgulja u Gradecu, a slovenijski graditelj Leonhard Ebner iz Maribora 10 godina ranije, dakle 1870. u orguljama sv. Marije na Muri). Prema tome i u tom pogledu Geisslera zapada u Hrvatskoj prvenstvo.

Uz spomenuti temeljni Bordunal od kontrastnih registara susrećemo još dva 8-stopna flautna registra (jedan je srednješiroko menzurirana otvorena flau-

41. Canjuga, o. c. 1. c.

42. Johann Gottlob Töpfer (1791 — 1870), poznati orguljaš i organolog u Weimaru, autor mnogih spisa i stručnih djela o orguljarstvu od kojih je najznatnije (današnji naslov): »Lehrbuch der Orgelbaukunst« (1855, peto izd. 1955). To je djelo postalo temeljni priručnik svakog graditelja orgulja tijekom 19. stoljeća i kasnije.

ta, drugi poklopljenica) te dva 4-stopna (opet jednu poklopljenicu, dok se Dolciana po karakteru približava salicionalu), sve registri koji unose boje u zvuk orgulja koje kontrastiraju zboru principala.

Spomenuta dva registra pod nazivom Harmonika (16 i 8) služe samo efektu vrlo tihog sviranja, dakle određenoj boji, koji će registar doskora zamijeniti registri Aeolina, Vox coelestis, Vox angelica i slični. Budući da Geisslerov drugi manual više ni po čemu ne podsjeća na klasični pozitiv, već nosi posve određeno kolorističko obilježje, možemo ga smatrati također novošću u gradnji orgulja kod nas.

Velika je važnost dana pedalu koji je snabdjeven sa 6 registara, od kojih jednim jezičnjakom. Uza sve to takav sastav više nije u Hrvatskoj nepoznat, iako se ne susreće baš često. Ipak donekle začuđuje da taj pedal još uvijek ima samo 12 tonova s uobičajenim ponavljanjima u višoj oktavi, što je u čitavoj koncepciji ne samo anahronizam nego i umjetnički nedostatak. To je ujedno ono što je Canjuga tim orguljama zamjerao.

Zvuk je Geisslerovih orgulja vrlo jedar i bogat (Canjuga je hvalio snagu zvuka te lak i vrlo precazan izgovor), boja je pojedinih registara dovoljno karakteristična i individualizirana. To je instrument vrlo izrazite individualne glazbene fizionomije i zavređuje da mu se prizna status vrijednog umjetničkog djela iz kruga varaždinskih majstora.

Na kraju treba se ukratko osvrnuti na još jednu dosta karakterističnu pojedinost, kod glazbala doduše po značenju manje važnu, ali korisnu kod dalje potrage za Geisslerovim djelima, naime na strukturu kućišta. Kućište kapucinskih orgulja Geissler je razdijelio na dva masivna visoka ormara međusobno spojena prijedla lirom ukrašenim sviraonikom. Ormari su koncipirani posve klasicistički i u skladu s ostlim inventarom crkve. Od dekorativnih elemenata susrećemo već dobro poznati klasicistički repertoar: pilastre, korintske razlistane glavice kapitela, široko profilirane vijence s redovima zubaca, u luku svinute lovorove grančice, konačno i završetak vertikale trokutastim zabatom. Po nekakvim baroknim predlošcima rađene figurice svirajućih anđela posve su suvišni dodaci za kojima se ne osjeća nikakva potreba. Karakteristično je, međutim, da Geisslerov prospekt živo podsjeća na kazališnu pozornicu: pod oblim lukom piramidalno poredane svirale ne zakrivaju odozgo rezbareni prepleti raznovrsnih biljnih ornamenata, nego na njihovo mjesto dolazi rezbarena imitacija draperije s bordurom čiji je uzor nedvojbeno zavjesa pozornice. Baš ova neobična pojedinost, koju bismo u Hrvatskoj jedva gdje mogli susresti, dodatna je karakteristika Geisslerova prospekta i, uz ostalo, također mogući putokaz identificiranju drugih njegovih do sada još neutvrđenih djela. Ako se ne isključi mogućnost da je kućište možda djelo nekog drugog stolara — orguljari obično sami u svojoj radionici izrađuju i kućište — stolar se ipak točno ravna prema crtežu koji izgrađuje graditelj.

2. **Oštrice**, kapela sv. Fabijana i Sebastijana (župa Remetinec) (sl. 30.) — O tim orguljama nema nikakvih sigurnijih povijesnih podataka. Jedan jedini zapis u kanonskim vizitama iz god. 1842. spominje u kapeli »nove i dobre orgulje s 9 registara«. ⁴³ Da li to mogu biti ove sadašnje koje imaju samo pet registara? U koliko se ne radi o pisarskoj zabuni u vezi naznačenog broja registara, onda te današnje orgulje nisu one koje vizitator spominje, već su u kapelu dopremljene kasnije — i opet ne znamo odakle.

43. VIZ arh. Kalnik, knj. br. 142/XIII str. 441.

Već na prvi pogled kućište ukazuje na analogije viđene kod Geisslerovih orgulja u Varaždinu: pilastru s korintskim glavicama, klasicističko jednodijelno kućište s trokutastim zabatom, široka profilacija vijenca s nazubljenim rubovima, umjesto biljnih prepleta imitacija visećih resa poput draperije koja i opet snažno podsjeća na malu pozornicu sa zavjesom. Ne manjkaju ni ovdje kućištu posve neproporcionirani kipići anđelčića, također slabo rađenih i u općoj stilskoj koncepciji posve suvišnih.

Da se tu nikako ne radi o nekom starijem instrumentu, možda s početka 19. stoljeća, nego o jednom iz sredine ili početka druge polovice stoljeća, dokazuje i slobodan sviraonik smješten ispred tih inače malih orgulja. Opseg manuala također je moderan (C — f³), a jednako i dispozicija registara (Gedeckt 8, Principal 4, Viola 4, Doublette 2 2/3); u pedalu samo Subbass 16, ali zato i spojka manual-pedal.

Sve navedeno govori da je pred nama djelo iz šestog desetljeća prošlog stoljeća i gotovo sigurno jedan Geisslerov rad, ako i ne možda iz god. 1842.

Osvrt. — Zaključujući prikaz Geisslerova rada, moramo iskreno požaliti što je ostalo nepoznato gdje je i kod koga izučio zanat. To nije nikako moglo biti u Varaždinu ili Zagrebu, nego u nekoj naprednijoj sredini, najvjerojatnije u Austriji. Njegov rad u tolikoj mjeri odudara od načina kojim u to vrijeme grade u Varaždinu i Zagrebu da inozemstvo ostaje jedino moguća sredina njegova naukovanja.

Učio je u radionici graditelja koji je dobro poznao tekovine suvremene gradnje orgulja pa su stilske značajke romantizma dominantna oznaka Geisslerovih orgulja. On je kod nas prije Mije Heferera kao prvi primjenjivao nov način menzuriranja svirala i široke principale, uveo 16-stopni registar u manual, paletu boja kontrastirajućih registara obogatio, zbog čega ga treba smatrati utiračem moderne gradnje orgulja u nas i jednim od najranijih domaćih pripadnika stila romantizma.

Svakako je šteta što je tako kratko djelovao u našoj sredini, pa nije bitnije mogao utjecati na dalji razvitak orguljarstva u Varaždinu, a nije ostavio ni nasljednika.

PREGLED GRADITELJA I NJIHOVIH RADOVA

IGNAC PETER (1805 — 1866)

Gušćerovec (1832)

Hlebine (1837)

Kamenica (1844)

Drnje (1851)

»St. Wolfgang am Kaag« (1853)

JOSIP PETER (1846 — 1912)

S. Petar Ludbreški (1870)

Nova Ves (oko 1880)

DRAGUTIN GEISLER (1812 — ?)

Varaždin, kapucini (1860)

Oštrice (oko 1850 — 60?)

DIE ORGELBAUER VON VARAŽDIN IN DER MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Von den fünf Orgelbauern, die in der Mitte des 19. Jahrhunderts in der Stadt Varaždin ihren Beruf ausübten, wird hier das Leben und Wirken der folgenden drei dargestellt: Ignaz und Joseph Petter sowie Carl Geissler.

Ignaz Petter (1805—1866) stammte wahrscheinlich aus Nechanice, Kreis Königgrätz in Böhmen, wo sein Sohn Joseph heimat berechtigt war. Siedelte sich um das Jahr 1838 in Varaždin an, wo er auch bis zu seinem Tode blieb. Seine Orgeln baute er im Geiste der älteren böhmischen klassizistischen Tradition: Die Grundlage der Orgeln ist nur ein 8-Fuß-Register (Bordun 8), während die Prinzipal-Pyramide auf dem Prinzipal 4 ruht und mit doppelter Mixtur abschliesst. Als Kontrast-Register erscheint nur Gedeckt 4. Das Pedal liegt auf zwei bzw. drei konventionellen Registern und hat nur zwölf Töne mit Repetitionen. Die verkürzte Oktave im Manual und im Pedal ist noch obligat. Die Ausführung ist sehr solide, das Material immer von guter Qualität.

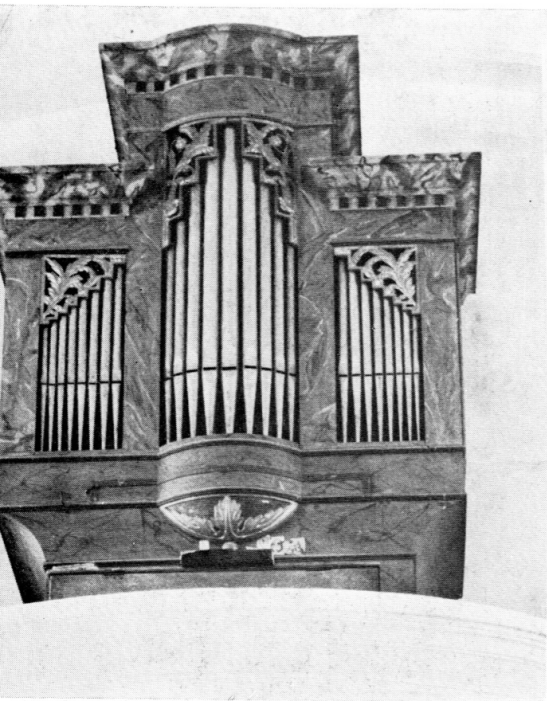
Von ihm sind folgende Orgeln bekannt: in Gušćerovec (Positiv, 1832), Hlebine (1837, 10 Reg.), Kamenica (1844, 8 Reg.), Drnje (1851, 14 Reg., 2 Man.).

Joseph Petter (1846—1912), Sohn des Ignaz, geboren und gestorben in Varaždin. Das Handwerk erlernte er wahrscheinlich bei seinem Vater, doch gelang es ihm nicht, sich zu affirmieren. Er beschäftigte sich meistens mit dem Reparieren und dem Stimmen von Orgeln und Instrumenten, baute aber nur wenige Orgeln.

Bekannt sind von ihm die Orgeln in: Sv. Petar Ludbreški (1870, 10 Reg.), Nova Ves bei Varaždin (um 1890, 4 Reg.).

Carl Geissler (1812—?), geboren von Varaždiner Eltern in Varaždin, wo er — soweit man dies beweisen kann — zwischen 1853 und 1863 tätig war. Es ist nicht bekannt, wo und bei wem er sein Handwerk erlernt hatte und man weiss auch nicht, wohin er nach dem Jahre 1863 zog. Er arbeitete hauptsächlich in der Umgebung von Varaždin und auf der Murinsel (Međimurje). Sein bedeutendstes Werk ist die Orgel in der Kirche des Kapuzinerklosters zu Varaždin (1860). Sie hat 18 Register und eine sehr interessante Disposition, die unwiderlegbar beweist, dass sie zum Stil der Romantik gehört und sich stark von der Bauart ihrer Entstehungszeit in Kroatien unterscheidet, ein sicheres Zeichen dafür, dass Geissler nicht in Kroatien, sondern irgendwo im Ausland in die Lehre gegangen war. Die Ausführung lässt einen solide ausgebildeten Meister erkennen, der dem Instrument seinen sehr guten Klang zu gehen wusste.

Der kleinen Zahl seiner bekannten und bewahrten Werke können wir noch die kleine, in der Kappelle Oštrice unweit von Varaždin stehende Orgel hinzufügen (um das Jahr 1860, 5 Reg.); bei allen anderen seiner Arbeiten handelt es sich um Reparaturen und Anbauten fremder Orgeln.

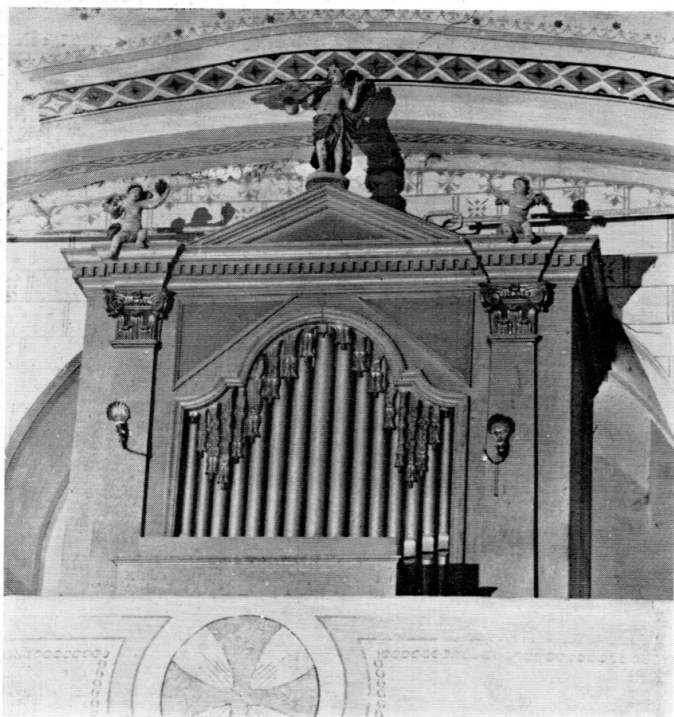
8. Kamenica, orgulje Ignaca Pettera (1844)

(foto: dr D. Baričević)

29. Drnje, orgulje Ignaca Pettera (1851)

(foto: N. Vranić)

30. Oštrice, orgulje Dragutina Geisslera

(foto: N. Vranić)

31. Varaždin, kapucini, orgulje Dragutina Geisslera (1860)

(foto: N. Vranić)